

Mischa Sloth Carlsen

Dansk som sproglig dannelse

Sprog kan både forbinde og udvikle mennesker og give forestillingsbilleder om en verden, der er større end ens egen. Gymnasieforsløbets danskundervisning skal helt centralt give studenten blik for, at det danske sprog ikke ville være noget uden sit tætte samspil med litteratur og medier. Gennem det sproglige arbejde i faget dannes den enkelte student som et socialt bevidst og livsdueligt individ.

NÅR ELEVER I DANMARK træder ind ad døren til gymnasieforsløbet, ligger dansk øverst i bagagen som det mest veludviklede sprog efter mindst ti års undervisning i modersmålet. Samtidig venter to eller tre år, der skal udfolde en vifte af sproglig identitet for eleven i form af kompetencer og dannelse. Gymnasiebekendtgørelsen gør det klart fra starten, at danskfagets identitet har sproget i centrum som en del af et samspil med litteratur, herunder tekster i diverse medier. Den faglige identitet skal desuden ses i et både historisk, kulturelt, nationalt og internationalt perspektiv:

Fagets kerne er dansk sprog og litteratur. Danskfaget beskæftiger sig med viden og kundskab om og undersøgelse af dansksprogede tekster i en national og global virkelighed. Gennem undersøgelse og produktion af dansksprogede tekster arbejdes

der med primært dansk litteratur, sprog og medier med henblik på at etablere et møde med kultur- og bevidsthedsformer i Danmark, Europa og den øvrige verden fra oldtiden til i dag. (Undervisningsministeriet 2017)

Tre perspektiver i tæt samspil

Faget udgøres af tre perspektiver: det litterære, det sproglige og det mediemæssige. De tre perspektiver hænger sammen som ærtehalm og befrugter hinanden i den daglige undervisning i mødet mellem læreren og eleverne.

Dansk som sprog kan derfor ikke ses adskilt fra litteraturen, som har givet os sproglige udtryk og nuancer, vi har spejlet os i gennem mere end tusind år. Litteraturen bliver sprog, der får nyt liv i mødet med eleven. Læsningen og samtalen om litteraturen giver det historiske fundament, som sproget lever videre på. Dansk sprog kan heller ikke ses uafhængigt af medieformer, fordi medierne i bred forstand fra fakta til fiktion forbinder mennesker i den kultur, vi lever i og forstår os igennem, ligesom medierne er med til at forme vores fremtid (cf. Carlsen, Skriver og Darger, 2016; Carlsen 2016; Martinsen, Skriver og Darger 2016).

Hvordan kan det sproglige i dansk da ses selvstændigt som et spørgsmål om kompetencer? Bliver gymnasieelever da ikke undervist i sprog i dansk? Jo, det sker netop i høj grad både i sig selv og i koblingen med de andre perspektiver. Det centrale er, hvordan sproget analyseres og anvendes og dermed udvikles gennem både mundtlig og skriftlig udtryksfærdighed.

Danskfaglig sprogdidaktik

Den danskfaglige sprogdidaktik, som gymnasieeleven erfarer i gymnasiet, er ikke uden strategisk bagtanke fra gymnasie-

lærerens side. Didaktik vedrører den indholdsmæssige planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisningen. Vi kan skelne mellem fire tilgange til undervisningen i dansk som sprog med henvisning til professor Frede V. Niensens fire almindidaktiske perspektiver, som læreren bringer i spil (Nielsen 2005):

- *Basisfags-didaktik*: Fagets elementære grundtrin og objektive metoder
- *Etno-didaktik*: Elevens livsverden, kultur og hverdagserfaringer
- *Udfordrings-didaktik*: Problemorienterede samfundsmæssige perspektiver
- *Eksistens-didaktik*: Den undren, hvormed eleven forstår sig selv i en større verden

Modersmålet dansk, som eleven har med fra grundskolen, kan altså siges at blive videreudviklet fra fire vinkler, som jeg her vil uddybe med enkelte eksempler på situationer fra danskundervisningen.

Det danske sprogs særtræk, historiske udvikling og metoder

Når vi ser danskfagets sproglige del med de *basisfaglige* briller, tænker vi på det danske sprogs særtræk, historiske udvikling og metoder, som vi bruger til at få begreb om sproget med. Mange vil straks spørge til grammatik, kommasætning og andre regler for sprogriktighed. Dette har eleven opnået færdighed i fra grundskolen, og det videreudbygges og slibes selvfølgelig stadig til især gennem øvelser tilpasset både klassen og den enkelte udfordringer og gennem skriftlige, eksamensrettede opgaver.

I gymnasiets basisfag handler sprog dog også om meget mere end sprogriktighed. For eksempel lærer eleven at bli-

ve klog på sprogbrug, retorik, argumentation og diskurs i sagprosattekster, såsom taler, nyheder, opinionsgenrer og sociale medier. Det udvikler elevens kritiske og etiske sans i en moderne demokratisk offentlighed, hvor sproget er et magtmiddel, når det bruges bevidst. For at lære at begå sig i en offentlighed må eleven derfor både kunne analysere andres sproglige udtryk og udvikle sin egen udtryksfærdighed. Det sker eksempelvis ofte i forbindelse med medieforløb. Skriftligt er eksamensgenren *kronikken* en god ramme for dette; eleven skal ud fra en sagprosattekst gøre rede for andres synspunkter, karakterisere argumentationsformen – herunder sproglige virkemidler – og derefter diskutere tekstens synspunkter.

Som et helt andet sprogligt aspekt på det basisfaglige niveau lærer eleven om, hvordan kanonforfattere som romantismens Steen Steensen Blicher (1772–1848) eller naturalismens Herman Bang (1857–1912) udtrykker sig gennem to vidt forskellige former for realisme. Realisme er en sproglig, stilmæssig udtryksform med forankring i litteraturhistorien. Trods forskelligheden er begge kendetegnet ved en rig brug af billedsprog, der indirekte kan bruges til at udtrykke sociale problemer med. Dette var nødvendigt for Blicher, der ville kritisere uretfærdighed i et land underlagt censur. Det var dog også nødvendigt for den senere Bang, der konfronterede tabuer i et land, der troede sig frisat af det nyindførte demokrati. Sproget i litteraturen analyserer og fortolker eleven særligt i forbindelse med litteraturhistorieundervisningen. På den måde slås to fluer med et smæk: Vi ser, hvordan litteratur og sprog ikke ville være noget uden hinanden. Desuden arbejder eleven skriftligt med sproget i litteraturen i forbindelse med eksamensgenren *den litterære artikel*, hvor hun analyserer, fortolker og perspektiverer ud fra fiktionstekster.

Sproget dansk hænger således allerede som basisfag tæt sammen med det litterære og mediemæssige perspektiv, fordi eleven lærer at afkode både simple og komplekse kommunikationsformer. Basisfaget fylder en stor del af undervisningen, men skal dog også bringes i anvendelse på mere bredspektret vis, for at de sproglige kompetencer kan vokse og slå dannelsens rødder.

Elevens livsverden og sproget

Hvis sproget i danskfaget skal blive mere end instrumentelle færdigheder, er det essentielt også at tage de *etno-didaktiske* briller på, hvor eleven udvikler sproget med rod i sin egen livsverden. Der kan være stor forskel på, om eleven er vokset op i Gentofte eller Grindsted, i et akademikerhjem eller som mønsterbryder, og om eleven har dybe rødder i Danmark eller stor etnisk tilknytning til udlandet. Undervisningen må møde elevens egne erfaringer i den kultur, hun er præget af socialt, for at kunne motivere den sproglige udvikling, der klæder hende på med relevante basissproglige kompetencer. Her spiller undervisningsformer en stor rolle. Lærer eleven eksempelvis bedst gennem klassisk klasserumsundervisning, virtuelle tilgange eller gennem analog kreativitet som i rollespil? Den sproglige undervisning skal bringe det hele i spil.

Etno-didaktik udøves for eksempel, når eleven skal skrive mindre, kreative opgaver i fagets Facebook-gruppe. Hermed bliver hun bevidst om de sproglige koder i de sociale medier, som hun i forvejen interagerer i. Den udøves også, når hun skal skrive i eksamensgenren *essay*. Her skal eleven både kombinere undren og overvejelser om et fagligt emne og gøre dette relevant med eksempler på erfaringer og iagttagelser fra sin egen livsverden. I essayet kan eleven udvikle sin sproglige udtryksfærdighed i en kobling af faglighed og sproglig kreativitet.

Dermed får eleven anerkendt den kulturelle bagage, hun medbringer, og hendes identitet løftes ind i den faglige kontekst.

Samfundet og sproget

Når vi tager de *udfordrings-didaktiske* briller på, kan det danske sprog omvendt blive belyst i et aktuelt samfundsmæssigt perspektiv. Disse briller er især relevante, når eleven arbejder problemorienteret. Det sker blandt andet i flerfaglige sammenhænge, hvor faget ses i en større kompleksitet.

Eksempelvis skulle en klasse i et innovativt flerfagligt forløb arbejde problemorienteret med sagen Brexit ud fra opgaven: »Flyt holdningen til EU i Storbritannien!« De deltagende fag var dansk, engelsk, fransk og musik. I dansk og engelsk arbejdede de særligt med de sproglige metoder diskursanalyse og retorisk analyse og desuden medieanalyse. Materialet i dansk var den daværende premierminister David Camerons EU-tale og den journalistiske dækning af Camerons besøg og møde med statsminister Lars Løkke Rasmussen i Danmark i februar 2016. Efter analysearbejdet skulle de skabe en velargumenteret kampagne for eller imod Brexit, hvori der indgik en video med sproglige og musikalske virkemidler, og endelig reflektere over deres sag, metodevalg og innovative proces i en synopsis. Eleverne fik en stor forståelse af EU som sprogligt kulturmøde og sprogstrategisk rum. De anvendte sproglige metoder til at analysere en sag og lærte ligheder og forskelle i brugen af de samme metoder i dansk og engelsk. De brugte sproget kreativt og innovativt til at give en holdning et virkningsfuldt sprogligt udtryk. Endelig blev de gennem det flerfaglige, sproglige samarbejde klædt på til deres studietur til London med fagene dansk og engelsk – og med afrejse blot tre måneder efter Storbritanniens EU-afstemning.

De almenmenneskelige vilkår og sproget

Sidst, men ikke mindst kan eleven med de *eksistens-didaktiske* briller lære at stille spørgsmål til almenmenneskelige grundvilkår, hvormed eleven forstår sig selv i en større verden ud fra det sproglige i dansk. Det er disse briller, der anvendes, når eleven læser om Lykke-Pers dilemmaer i uddrag fra Henrik Pontoppidans (1857–1943) værk af samme navn. Når Per ikke kan forene sin baggrund fra den strenge, pietistiske opvækst i præstegården i Randers med sine professionelle, moderne teknologiske ambitioner som ingeniør, får Pontoppidan eleven til at stille sig selv eksistentielle og empatiske spørgsmål: »Hvordan ville jeg opleve Pers situation?« Eller: »Hvis det var mig, hvad ville jeg gøre?« Eleven ser, at livets valg ikke altid følger en snorlige vej. Eleven får udvidet sit mentale erfaringsrum som klangbund for livets senere valg.

Hvordan bliver litteraturlæsningen dermed til et sprogligt perspektiv, når vi taler eksistens-didaktik? Er det nu en nyttig måde at arbejde sprogligt på? Ja, i højeste grad. Når eleven bliver fanget af læsningen, gøres sprogets bestanddele til forestillingsbilleder og fordybelse, der forankrer sig eksistentielt og udvikler evnen til at udvide sprogkompetencerne og til at tilegne sig andre sprog. Arbejdet med ikke bare enkle medietekster, men også livsskildringer i litterære tekster er en helt central vej, der udvider ordforrådet og nærer basissprogligheden. Sprog er således ikke bare ord og kommunikation, men også tænkning og kompleksitet.

Pointen er, at eleven gennem arbejdet med det danske sprog i tæt samspil med litteratur og medier skal få øjnene op for, at sproget aldrig er færdigudviklet. Sproget er derimod et levende spejl af den, man er, i forhold til de udfordringer, man står i fagligt, eksistentielt og socialt. Sproget vil altid være under udvikling hos den, der er sprogligt nysgerrig.

Sproget kan omvendt også være under afvikling hos den, der ikke anvender sproget bevidst. Gymnasiets danskfag giver den sproglige dannelse med i studenterhuen til, at man siden selv kan søge efter nye sproglige dybder og udvikle fremtidens dansk.

Anmærkning: Artiklen er oprindelig skrevet (her let redigeret og opdateret efter 2017-læreplanen) som danskfagets bidrag til publikationen »Tænketanken om sprog – anbefalinger til at styrke sprog i gymnasiet« (Gymnasieskolernes Lærerforening 2016).

Referencer

Carlsen, Mischa Sloth, Kathinka Skriver og Birgitte Darger:

»Dansk for Felix og Fatima«, *Berlingske* 15. februar 2016.

Carlsen, Mischa Sloth: »Leder«, Dansk Noter, Dansk lærerforening 2016/1.

Martinsen, Jette Sindbjerg, Kathinka Skriver og Birgitte

Darger: »Klodshans i datavarehuset«, *Jyllands-Posten*, 12. maj 2016.

Nielsen, Frede V.: »Fagdidaktikkens kernefaglighed«, i:

Didaktik på kryds og tværs s. 25–45, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, København, 2005.

Undervisningsministeriet: §1 i »Dansk A – stx, august 2017«, <http://kortlink.dk/uvm/rngb>, besøgt 20. oktober 2017.